

УДК 94:008](52)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.15>

КУЛЬТУРНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯПОНІЇ: ВІД ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ ДО КУЛЬТУРНОЇ ЕКСПАНСІЇ

Стрільчук Людмила,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-0700-6080

Гусак Дарія,

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-5229-6999

В умовах глобалізації сучасного світу для кожної з країн актуальними є проблеми, пов'язані з вирішенням двосиноного завдання у сфері культури: культурної модернізації – виведення виробництва національного культурного продукту на рівень конкурентоспроможності на світовому ринку і поряд із цим збереження та пропагування своєї власної етнонаціональної культури та традицій, які є виразними маркерами національної самобутності. Адже саме через культуру відбувається ствердження держави на міжнародній арені, формується позитивний імідж, привабливий для міжнародної спільноти.

Японія чи не єдина країна у світі, культурний розвиток якої фактично не зазнавав (або ж зазнавав дуже незначних) впливів ззовні. Певним зломом стала революція «Мейдзі Ішін» 1867–1868 років, проте, попри суспільно-політичні трансформації цього періоду, Японія все ж продовжувала залишатися монокультурною аж до часу завершення Другої світової війни. А втім, Японська держава зуміла здійснити надзвичайний стрибок у культурній модернізації починаючи із другої половини ХХ століття.

Торуючи шлях культурної експансії, Японія вдається до використання найсучасніших технологій, знаходячи нові форми для пропагування й виходу власної національної культури на світові ринки. І хоча Японія децю пізніше порівняно з державами Європи чи США підійшла до розуміння значення «м'якої сили» в міжнародній політиці, проте з кінця ХХ століття надшвидкими темпами почала надолужувати втрачені шанси.

Поступ на шляху культурної модернізації та результати трансформації політики пам'яті Японії є досить значущими, а тому досвід цих модернізаційних процесів, наприклад, міг би бути взятий за взірць і слугувати моделлю для творення сучасної та ефективної політики пам'яті в Україні, що особливо актуалізується в умовах сучасної російсько-української війни.

Ключові слова: Японія, культура, ідентичність, культурна модернізація, культурна експансія, монокультурність, традиції, період Мейдзі.

Strilchuk Lyudmila, Husak Dariia. Cultural modernization of Japan: from traditionalism to cultural expansion

In the context of today's globalized world, countries face a dual challenge in the cultural sphere: on the one hand, cultural modernization – elevating the production of national cultural products to a level competitive in the global market – and on the other hand, preserving and promoting their unique ethno-national cultures and traditions, which serve as strong markers of national identity. After all, it is through culture that a state asserts itself on the international stage, shaping a positive image that appeals to the global community.

Japan is perhaps the only country in the world whose cultural development has historically been either unaffected or only minimally influenced by external forces. The “Meiji Ishin” revolution of 1867–1868 marked a turning point, but despite the socio-political transformations of this period, Japan remained largely monocultural until the end of World War II. Nonetheless, from the second half of the 20th century onward, Japan made an extraordinary leap in cultural modernization.

In its path toward cultural expansion, Japan has employed the latest technologies, discovering new ways to promote its national culture on the global stage. Although Japan recognized the importance of “soft power” in international politics slightly later than European countries or the United States, by the end of the 20th century, it began to make rapid strides in this area, compensating for lost opportunities.

Japan's progress in cultural modernization and the transformation of its memory policy are quite significant. The experience of these modernization processes could serve as a model for the development of a modern and effective memory policy in Ukraine, a topic that has become especially pertinent in light of the ongoing Russian-Ukrainian war.

Key words: Japan, culture, identity, cultural modernization, cultural expansion, monoculturalism, traditions, Meiji period.

У сучасному світі для кожної з країн світу актуальними є проблеми, пов'язані з вирішенням двох завдань у сфері культури: культурної модернізації – виведення виробництва національного культурного продукту на рівень конкурентоспроможності на світовому ринку і поряд із цим збереження та пропагування своєї власної етнонаціональної культури та традицій, які є виразними маркерами національної самобутності. Як вважають фахівці Інституту всесвітньої історії Національної академії наук України, дослідники історичної пам'яті, упродовж останніх п'ятдесяти років у більшості країн світу відбуваються процеси трансформації політики пам'яті, які націлені на вирішення саме цих завдань: збереження традиційної етнонаціональної культури та глобальної культурної модернізації [6, с. 158–159]. Виразним прикладом трансформації історичної пам'яті в цьому сенсі є Японія, особливості культурної модернізації якої пропонується розглянути в представленому дослідженні.

Вивчення світового досвіду культурної модернізації є надзвичайно актуальним для України, адже саме через неї, на переконання авторок, відбувається утвердження країни на міжнародній арені, формування позитивного іміджу, привабливого для міжнародної спільноти. На жаль, досвід попередніх десятиліть засвідчує, що в нашій державі не було випрацьовано чіткої та послідовної державної політики історичної пам'яті, що негативно позначилося як на внутрішньополітичній ситуації в Україні, так і на міжнародному іміджі держави. Досвід культурної модернізації Японії, наприклад, міг би бути взятий за взірць і слугувати моделлю для творення сучасної та ефективної політики пам'яті в Україні, що ще гостріше актуалізується в умовах сучасної російсько-української війни. Крім того, багатогранність і колорит української національної культури могли б забезпечити успішність культурної експансії України у Європі та світі, що зробило б привабливою та зрозумілою Україну у світі. Тому запропонована стаття, безсумнівно, стане цікавою та актуальною з погляду вивчення та запозичення японського досвіду.

Розмову про особливості культурної трансформації Японії варто розпочати з констатації факту про замкненість та усталену традиційність японського суспільства, що впродовж століть залишалися незмінними: підпорядкування особи загалу, цінності колективізму та монокультурності. Наприклад, на початку XVII ст., у період правління сьогуна Іеясу Токугава, як вважають дослідники Японії, сформувалося нове обличчя японської ідентичності та було започатковано один з етапів культурної трансформації країни [5, с. 6–7]. Родове помістя Едо поступово перетворилося на культурний центр країни. Сьогуні приваблювали туди найкращих ремісників, учених, талановитих художників, письменників, надаючи великого значення збору старовинних рукописів, створенню бібліотек. За розпорядженням сьогуна Іеясу Токугава з Канадзава в Едо було перевезено й поміщено в засновану ним знамениту колекцію рукописів і книг бібліотеку, зібрану будинком Ходзе за 300 років [8, с. 241].

Власне, Японія у період середньовіччя та значний період нового часу стала чи не єдиною країною у світі, культурний розвиток якої фактично не зазнавав (або ж зазнавав дуже незначних) впливів ззовні. Певним зломом стала революція «Мейдзі Ісін» 1867–1868 років, проте, попри значні суспільно-політичні трансформації цього періоду, Японія все ж продовжувала залишатися монокультурною державою аж до часу завершення Другої світової війни [7, с. 5–6].

Десятиліття, що слідували після революції 1867–1868 років, увійшли в історію Японії як період «освіченого правління» й ознаменувалися, з одного боку, радикальними змінами у японському суспільстві: швидкими темпами йде запозичення досягнень західної цивілізації, а з іншого – традиційний спосіб життя японського суспільства продовжував домінувати над нововведеннями. У деяких сферах суспільного життя культурна модернізація Японії у цей період досягає свого апогею, впроваджуються інновації, активно пропагуються у Японії західні ідеї, цінності та стиль життя, але традиційні підвалини японського суспільства залишаються непорушними.

Паралельно із згаданими процесами, попри культурну модернізацію, уже з першого десятиліття XX століття уряд імператора Мейдзі вдавався до регулювання впливів європейської культури на японське суспільство, аби зарадити втраті власних традицій. Владні інституційні структури Японії відігравали важливу роль у стримуванні процесів упровадження західного мистецтва. Однак жодна організація не могла абсолютно контролювати соціокультурний процес навіть у суспільстві, де влада мала величезний вплив, як це було у Японії в епоху Мейдзі [11, с. 2–3]. Можна зробити висновок, що часткове запозичення західної культури стало частиною природної еволюції японського суспільства навіть за умови активного втручання уряду.

Згаданий період дуже неоднозначно оцінюється науковцями, але всі вони сходяться на думці, що процеси європеїзації Японії та культурних трансформацій, яких зазнавала країна, носили насильницький характер [12, с. 17]. Хоч би як, авторки статті вважають, що саме із цього періоду Японія винесла важливі для себе уроки, досвід яких вона застосує уже у XX столітті, сама ступивши на шлях культурної експансії.

Вибухове економічне зростання в Японії у період між 1945 і 1989 роками хоча й призвело до докорінних змін у японському суспільстві, однак не підірвало засад корпоративізму та ієрархічних суспільних відносин [6, с. 169]. Розуміючи важливість культурної модернізації, японський прем'єр Ясухіро Накасоне (1982–1987) після свого приходу до влади оголосив Японію «кокусай кока» («міжнародною державою», що відкрита світу) [1]. І відкриття Японії світу розпочалося з реформ освітньої галузі, в основу яких було покладено переорієнтацію її головних пріоритетів на розвиток індивідуальності, підготовку учнів до інтернаціоналізації та реалій глобального суспільства. У 2002 році у шкільну програму було введено інтегроване навчання, що передбачало вивчення культури різних народів і долучення японського суспільства до світових культурних цінностей. Попри проголошені прем'єром Я. Накасоне цілі модернізації, освітній процес у Японії паралельно мав яскраво виразні тенденції, притаманні японській культурній традиції [4].

Зауважимо, що схожі спроби: намагання інтегрувати у японський освітній процес європейські й американські освітні традиції та культурні цінності – відбувалися і в період «освіченого правління» імператора Мейдзі, наприкінці XIX століття [8, с. 242–243]. Однак японські традиції, спрямовані на засвоєння кодексу поведінки, властивого японській культурі, тоді взяли гору. Можемо констатувати, що і наприкінці XX століття згадана тенденція мала місце, щоправда, з тією увагою, що японські традиції та інтернаціоналізація в освіті існували паралельно.

Наступним кроком на шляху культурної модернізації Японії стало прийняття Основного закону про освіту у 2007 році, згідно з яким декларувалися настанови виховання дітей та молоді в дусі поваги до національних традицій і культури. Однак зусилля зі збереження традиційної культурної моделі, яка ставить жорсткі обмеження на свободу самовираження, не перешкоджає перетворенню японської культури на основний засіб політики «м'якої сили» [6, с. 170].

Не секретом є той факт, що в новітню добу Японія послідовно й цілеспрямовано торує шлях культурної експансії, вдаючись заради останньої до використання найсучасніших технологій, знаходячи щораз нові форми для пропагування та виходу власної національної культури на світові ринки. І хоча Японія дещо пізніше порівняно з державами Європи чи США підійшла до розуміння значення «м'якої сили» в міжнародній політиці, з кінця XX століття вона надшвидкими темпами почала надолужувати втрачені шанси.

Серед найпоширеніших форм культурної експансії Японської держави слід виділити активну пропаганду японської національної культури у світі з акцентами на її традиції, унікальності, популяризації японської ідентичності й історико-культурної спадщини. Ці тенденції чітко увиразнені з початку 80-х років XX століття, фактично від приходу до влади вже згадуваного нами вище Я. Накасоне. Разом із цим слід наголосити, що специфічність традиційної японської культури у її архаїчному вигляді ставала радше перешкодою у її сприйнятті зовнішнім «споживачем».

Розуміючи проблеми сприйняття японської культури світом і водночас ступивши на шлях культурної експансії, японцями було розроблено основи зовнішньої культурної політики, а її забезпечення покладалося на утворену у 2004 році Раду зі сприяння культурній дипломатії. Одним із головних завдань створеної Ради було поліпшення іміджу Японії у світі [2, с. 236–237]. Керівники Ради зосередили основні зусилля на глобалізації японської культури. Курс японської культурної експансії вибудовувався на трьох основних засадах:

- якісно нових технологічних засобах представлення будь-якого продукту;
- орієнтованості на усі групи та верстви населення;
- на готовності до адаптації матеріалу до будь-яких регіональних і місцевих умов [6, с. 170].

Наступним кроком на шляху японської культурної експансії стала довгострокова концепція Cool Japan, висунута у 2010 році Міністерством економіки, торгівлі і промисловості. Задля її реалізації було створено Управління з просування творчих індустрій як стратегічного сектору культурної політики Японії. У такий спосіб брендинг унікальності культури Японії було поставлено одним із пріоритетних у зовнішній політиці.

На початку літа 2012 року стратегію Cool Japan затверджено на державному рівні. Головним елементом стратегії брендингу стало поєднання традиційного японського контенту зі споживчими товарами, залучення дистриб'юторів і використання потенціалу регіонів. Головними напрямками у японській культурній експансії було визначено брендинг японських: кухні, туризму, аніме, моди, регіональних продуктів, контенту національного культурного продукту [6, с. 171]. Розкрутка та популяризація згаданого контенту за кордоном всіляко підтримувалася державою, у тому числі фінансово. Зокрема, виділялися чималі кошти на проведення фестивалів японської традиційної культури в різних країнах світу, через надання державних грантів, пропагування японського кіно, створення японських культурних центрів

тощо. Задля підтримки державної стратегії брендингу у Японії у 2013 році було утворено спеціальний державний фонд – Cool Japan Fund.

Активізацію японської культурної експансії призупинила пандемія, що змусило уряд Японії змістити свої зусилля на пропагування японського мистецтва, музики, кіно, театральних вистав через Інтернет. За два місяці після початку пандемії японський уряд запропонував допомогу у рамках програми, що отримала назву «Проект субсидій на локалізацію та поширення контенту в Японії». Було запропоновано організаторам, які втратили можливість організувати заходи наживо, державні субсидії: половину їх витрат, або до 50 млн єн, якщо вони відновлюють живі виступи, створюють відеоматеріали з них і поширюють їх за кордоном [9].

Сучасні глобалізаційні процеси ставлять перед країнами на порядок денний завдання створення власного привабливого іміджу на міжнародній арені й об'єктивно штовхають їх до цілеспрямованої державної політики відкриття власної культури світу, що призводить до переорієнтації культурної політики країни. Саме такі завдання ставив перед собою японський уряд, добре розуміючи, що унікальність і самобутність національних культур стають запитаним у сучасному світі ресурсом, а їхня цілеспрямована маркетизація створює умови для розв'язання цілої низки завдань – як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних. Перші, внутрішньополітичні, завдання завдяки популяризації власної історико-культурної спадщини й формування гордості за свою націю, консолідують суспільство [6, с. 171–172]. Інші – дають змогу поширити національну культуру й національні цінності у світі, тим самим піднести власну країну на новий цивілізаційний виток.

Здійснення успішної культурної експансії можливе передовсім через продукування національного конкурентоспроможного культурного продукту, задля чого відбувається суттєва структурна перебудова культурного виробництва на засадах створення внутрішньої конкуренції виробників культурного продукту й запровадження різних форм підтримки (грантової, пільгової, кредитної тощо). Зазвичай перевага надається тим із них, котрі вирізняються інноваційністю та широким використанням сучасних аудіовізуальних та інформаційних технологій, оперуючи при цьому як «матеріалом для виробництва продукції» маркерами й брендами національної культури [6, с. 172].

Звісно, культурна експансія обов'язковою умовою передбачає виразний державний курс на підтримку національної культури й добре вибудовану політику національної пам'яті, що чітко простежується на прикладі Японії. Задля виведення національної культури на орбіту світового сприйняття Японська держава провела досить значну структурну перебудову органів управління культурою, надаючи перевагу функціям брендингу національної історико-культурної спадщини й усесторонньому просуванню власних культурних брендів за межами Японської держави. Вищезвучену тезу можна підтвердити, наприклад, фактом зростання кількості японських культурних і мовних центрів за межами Японії в останні 25–30 років.

Окремо слід наголосити і на економічних вигодах, які відкриваються через реалізацію національного культурного продукту за межами країни. Адже чим активнішою є культурна експансія, тим більші прибутки вона приносить, аналогічно як і зростання інтересу й уваги світу до країни, яка здійснює культурну експансію. Наслідком зростаючих інтересу й уваги, зі свого боку, стає активізація контактів із такою країною, поживлення дипломатичних, культурних та економічних зв'язків із нею і залучення зовнішніх інвестицій.

Японський позитивний досвід – це наслідок добре продуманої, чіткої та послідовної державної політики, це синтез традицій і новітніх менеджерських підходів, які і забезпечили успішну культурну експансію для Японії, принісши не просто економічні прибутки, а, що значно важливіше, активізацію міжнародних культурних контактів і зростання міжнародного іміджу.

Література:

1. Виховання громадянського духу: досвід Японії. Фонд якісної політики. URL: <http://www.fundgp.org/ua/events/news/550/> (дата звернення: 27.04.2024).
2. Елагіна Т. За гранями розуміння. Київ : Генеза, 282 с.
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
4. Макэллоу Д. виховання громадського духу: досвід Японії. URL: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page26357.html> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Нерейс К. Культурна дипломатія чи культурна експансія: сучасні світові тенденції. URL: <http://dialogs.org.ua/cross/page26357.1tp.html> (дата звернення 12.03.2024).
6. Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945–2015 рр.) : монографія / керівник авторського колективу – член-кореспондент НАН України, д-р іст. наук, проф. Кудряченко А. І., науковий редактор: канд. іст.

наук, доц. Солошенко В. В., технічний редактор: канд. політ. наук, с. н. с. Розумюк В. М. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2021. 312 с.

7. Рой Є. Світоглядні аспекти формування культурно-естетичних універсалій в сучасній Японії. Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2021 р. С. 4–9.
8. Стрільчук Л., Шеремета А. Політичні та соціальні трансформації Японії в епоху сьогунату Токугава. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 28. 2023. С. 240–244.
9. Уряд Японії ставить завдання культурної експансії. URL: <https://rossaprimavera.ru/news/0d53c11f> (дата звернення: 01.10.2024).
10. Японська ментальність: субсидарність культурних впливів. Ч., 1997. 312 с.
11. Gaspar V. History of a Cultural Conquest: The Piano in Japan. Acta Asiatica Varsoviensia. 2014. № 27. 16 p.
12. Tanizaki J., Harper T. J., Seidensticker E. G. In Praise of Shadows. Sedgwick: Leete's Island Books, 1977. 56 p.